

Uniwersytet Gdański
Wydział Prawa i Administracji

Małgorzata Puto

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.: “Wpływ zmian obyczajowych na orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej” przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Tomasza Tadeusza Koncewicza, prof. Uniwersytetu Gdańskiego

Niniejsza praca doktorska dotyczy granic orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. W pracy dokonano analizy i porównania orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz sądów krajowych wybranych państw. Przeanalizowano również przepisy prawne dotyczące zarejestrowanych związków lub małżeństw pomiędzy osobami tej samej płci, aborcji, eutanazji i wspomaganego samobójstwa, jako instytucji sensytywnych obyczajowo - w wybranych państwach europejskich i porównawczo m.in. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Kanadzie, Australii czy Szwajcarii.

Problemem badawczym niniejszej pracy jest kwestia czy pomiędzy zmianami obyczajowymi a kształtującym się prawem zachodzi zależność przyczynowo-skutkowa i jaka jest rola sądów i trybunałów, w szczególności TSUE, w tej relacji, jak również w procesie odzwierciedlenia i orzeczniczej translacji zmian obyczajowych. Opracowany problem badawczy mieści się w ramach szerszego problemu wzajemnych relacji władzy sądowniczej oraz społeczeństwa, jego potrzeb i ewoluujących postaw wobec zachodzących zmian obyczajowych.

Celem pracy jest zbadanie wzajemnego oddziaływania na siebie zmian obyczajowych w społeczeństwie europejskim oraz orzecznictwa TSUE w wybranych zagadnieniach sensytywnych obyczajowo, a także wykazanie w jaki sposób zmiany obyczajowe są determinowane – czy zachodzą oddolnie, czy są kierowane odgórnie przez władze państwowe. Niniejsza praca zmierza także do wykazania czy zjawiska sensytywne obyczajowo wymagają opisanie przez prawo, czy może powinny pozostawać poza jego sztywnymi ramami – w tym czy zmiany obyczajowe pozostawione poza prawem

wymykają się spod kontroli i mogą działać na niekorzyść jednostki. Celem pracy jest również ukazanie sposobu orzekania przez TSUE na przestrzeni całego okresu istnienia tej instytucji. Pokazano zmieniające się trendy orzecznicze Trybunału – jego dynamikę oraz jej zależność od nastrojów społecznych oraz poparcia politycznego lub jego braku. Ostatecznym celem pracy jest wskazanie drogowskazu dla działalności Trybunału – w jakim kierunku instytucja ta powinna zmierzać, aby nadażyć za potrzebami i oczekiwaniami społecznymi; jaką formę przekazu przyjąć, aby dotrzeć do adresata i tym samym móc skutecznie współkształtować rzeczywistość, w której orzeka.

Główna teza pracy dotyczy deliberacyjnej roli sądów, ze szczególnym uwzględnieniem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który za pośrednictwem swojego orzecznictwa współkształtuje prawo Unii Europejskiej. Kolejną tezą jest stwierdzenie, że władza sądownicza uwzględnia zmiany obyczajowe, jakie zachodzą wśród obywateli państw członkowskich, a także współkształtuje opinię publiczną, a tym samym zapotrzebowania społeczne. W konsekwencji prawo wprowadzane przez sferę *dominium* może kształtować zachodzące zmiany obyczajowe lub prowadzić do ich normalizacji, szczególnie gdy zmiany te dotyczą praw mniejszości. Autorka stawia również hipotezę, że rozkład ciężaru w tej zależności jest związany z poziomem poszanowania wartości demokratycznych w danym państwie lub innej formie organizacji społeczeństwa. Postawiono także hipotezę, że sądy mają legitymację do współtworzenia prawa mimo braku wybieralności sędziów w wyborach powszechnych, przy jednoczesnym poszanowaniu granic sali sądowej.

Dobór metod badawczych został dokonany z uwzględnieniem specyfiki prawa Unii Europejskiej. W pracy posłużono się metodą komparatystyczną, metodą formalno-dogmatyczną, metodą analizy krytycznej literatury przedmiotu, metodą studium przypadku, metodą historyczną i pomocniczo metodą statystyczną.

Metoda komparatystyczna zastosowana w niniejszej pracy polega nie tylko na przedstawieniu różnych regulacji i orzecznictwa w wybranych państwach, ale także na dokonaniu analizy pod kątem punktów stykowych we wskazanych systemach prawnych oraz liniach orzecznich. Metoda formalno-dogmatyczna, która wspiera metodę komparatystyczną, zastosowana została w zakresie analizy przepisów aktów prawnych wybranych państw europejskich i pozaeuropejskich, a także postanowień prawa

pierwotnego i wtórnego Unii Europejskiej.

Metoda analizy krytycznej literatury pozwoliła na wyprowadzenie własnego stanowiska w zakresie omawianych problemów – po przeanalizowaniu poglądów doktryny na temat badanych obszarów prawa. Porównanie różnych poglądów doktryny, często przeciwstawnych stanowisk i argumentów, doprowadziło do sformułowania własnych wniosków, potwierdzenia lub zaprzeczenia postawionych tez. Z kolei metoda studium przypadku posłużyła do zbadania procesu zmian zachodzących w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w odniesieniu do zachodzących zmian obyczajowych.

W dużej mierze korzystano również z metody historycznej, w tym interpretacji socjologicznej faktów historycznych, w zakresie kształtowania się omawianych instytucji prawnych na danych terytoriach oraz zachodzących tam przemian obyczajowych. W pewnym zakresie uwzględniono również metodę statystyczną, analizując wyniki przeprowadzonych sondaży opinii publicznej przy określaniu procesu konsolidacji konsensusu europejskiego.

Rozprawa doktorska zawiera wprowadzenie i zakończenie oraz została podzielona na pięć głównych rozdziałów. W pierwszej części omówiona została kwestia kluczowa dla niniejszej pracy – zmiany obyczajowe. Zdefiniowano zmianę obyczajową oraz przedstawiono jak zmiany obyczajowe, które zachodziły po zakończeniu II wojny wpływały na kształtującą się politykę europejską wraz z instytucjami wspólnotowymi i na prawo. Po przeanalizowaniu zmian obyczajowych, zestawiono je ze zmianami w prawie stanowionym. Następnie przedstawiono społeczne funkcje sądów oraz ich rolę w ustroju demokratycznym. Odniesiono się do pojęcia “demokracji walczącej”, jako synonimu demokracji nie tylko w rozumieniu, formalnym, ale również materialnym, przy poszanowaniu dla wartości demokratycznych, w tym praw człowieka i jego godności. W rozdziale tym przedstawiono również główne modele orzecznicze – model aktywistyczny, wstrzeźliwy i deliberatywny. Ogólne rozważania na temat ww. modeli orzeczniczych stanowią punkt wyjścia dla szczegółowych rozważań na temat pożądanego modelu orzeczniczego Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, poczynionych w rozdziale V.

W drugim rozdziale przedstawiono odzwierciedlenie zmian obyczajowych w

orzecznictwie sądowym – głównie w państwach europejskich. Zachodzące zmiany obyczajowe ograniczono do trzech problemów obyczajowych – związków osób tej samej płci, aborcji oraz eutanazji i wspomaganego samobójstwa. Skupiono się na wybranych zagadnieniach, problematycznych ze względu na ich aksjologiczne nacechowanie. Opisano instytucje związków partnerskich i małżeństw jedнопłciowych, aborcję oraz eutanazję i wspomaganie samobójstwo, jako przykłady ilustrujące zachodzące zmiany obyczajowe w Europie, tendencje i potrzebę rozwiązywania istotnych dylematów moralnych na poziomie unijnym w sytuacji gdy ich istota wpływa na poszanowanie podstawowych praw obywateli Unii Europejskiej. Przeanalizowano systemy prawne poszczególnych państw członkowskich w omawianym zakresie. Przedstawiono proces kształtowania się wymienionych instytucji na przestrzeni dekad, a nawet wieków. Rozdział ten ma charakter komparatystyczny – porównano odzwierciedlenie wskazanych zmian obyczajowych w różnych porządkach prawnych i wyciągnięto wnioski w zakresie kształtujących się kierunków orzeczniczych w omawianych sprawach sensytywnych obyczajowo.

Trzeci rozdział pracy poświęcony został konsensusowi europejskiemu, w tym szczególnie konsensusowi wśród państw członkowskich Unii Europejskiej. Jako wyraz konsensusu, opisane zostały zasady, na których opiera się prawo Unii Europejskiej. Przeprowadzono rozważania na temat zasad generalnych, jako fundamentów dla całego prawa unijnego. Konsensus europejski został przedstawiony jako wyraz zmian obyczajowych, które zachodzą w państwach członkowskich. W tym celu posłużono się wynikami badań opinii publicznej i referendum przeprowadzonych na przestrzeni kilku dekad oraz przedstawiono kierunek i dynamikę zachodzących zmian obyczajowych w badanych obszarach. Wskazano również dziedziny, w których tego konsensusu brak z uwagi na brak zbieżności w zachodzących zmianach obyczajowych wśród państw członkowskich.

W czwartym rozdziale przedstawiono usytuowanie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w unijnym porządku prawnym. Opisano przemiany Trybunału w czasie, jego funkcje w systemie funkcjonalnym Unii Europejskiej oraz to w jaki sposób precedensy Trybunału oddziałują na system prawa unijnego. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej opisany został jako sąd integracji, przy uwzględnieniu jego specyfiki, otoczenia orzeczniczego i audytoriów oraz dynamiki i temporalności pełnionych przez niego funkcji w systemie prawa Unii Europejskiej. Przedstawione zostały powiązania

Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i polityki – Trybunał został ukazany jako gracz na europejskiej scenie politycznej, którego taktyka zmienia się wraz ze zmianami w jego otoczeniu oraz oczekiwaniami państw członkowskich i innych instytucji. Odniesiono się również do kwestii równowagi instytucjonalnej w Unii Europejskiej, w którą wpisuje się Trybunał.

W ostatnim rozdziale rozprawy doktorskiej przedstawiono kształtowanie się, kierunek i zmiany w liniach orzeczniczych Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz ujęto wpływ zmian obyczajowych na to orzecznictwo i jego dynamikę. Posłużono się zarówno przełomowymi wyrokami, które gruntownie odmieniły system prawa Unii Europejskiej, jak i mniej spektakularnymi orzeczeniami, które ugruntowywały wprowadzane zmiany lub wprowadzały je inkrementalnie. Przedstawiono rolę zmian obyczajowych w kształtowaniu obecnej linii orzeczniczej i prawa Unii Europejskiej, w szczególności pod kątem poszanowania praw jednostek. Przeanalizowane zostało orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, które wpływa jednocześnie na sytuację prawną państw członkowskich. Dokonano analizy zmieniających się linii orzeczniczych, odzwierciedlających potrzeby społeczeństw i zmieniające się uwarunkowania w omawianych zakresach. Istotną częścią ostatniego i zarazem kluczowego rozdziału dysertacji jest określenie pożądanego modelu orzeczniczego Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Zrekonstruowano metodę orzeczniczą, charakteryzując jej elementy – orzekanie precedensowe i jednocześnie inkrementalne, przy uwzględnieniu jego intensywności i umiejscowienia w czasie, ważenie kolidujących ze sobą dóbr i zastosowanie zasady proporcjonalności w orzekaniu, zastosowanie dialogu z adresatami orzeczeń, a także zasady prawidłowej interpretacji prawa integracji. Tak zrekonstruowana metoda została przedstawiona w działaniu Trybunału, tj. na konkretnych przykładach orzeczniczych z zakresu opisywanych zmian obyczajowych – przedstawione przykłady orzecznicze zostały zatem odniesione do opisanych metod wybranego modelu orzeczniczego poprzez odpowiednią aplikację modelu i związanej z nim metody.

Na koniec, aplikując rozważania poprzednich części pracy, postawiono wnioski i zweryfikowano tezy postawione na wstępie. Wykorzystano w tym celu wyniki analizy elementów normatywnych i przełożono je na sytuację faktyczną działalności władzy sądowniczej w odzwierciedleniu stosunków społecznych i zachodzących zmian obyczajowych. Konstatacją pracy doktorskiej jest wniosek, że mimo ustroju

demokratycznego, dominującego w krajach rozwiniętych, prawo wciąż odbiega od potrzeb suwerena, który *de facto* nie ma dużego wpływu na ustawodawcę. Głównym wnioskiem z niniejszej pracy jest fakt, że to obyczaje danego społeczeństwa powinny kształtować prawo, a instytucjami, przed którymi obywatele mogą dochodzić swoich praw i je współkształtować są sądy i trybunały, dlatego to właśnie one stają się ogniwem pośredniczącym pomiędzy legislatores a jednostką. Istotną rolę w legitymizacji demokratycznej sędzię-prawodawcy pełni partycypacja suwerena w procesie tworzenia prawa poprzez precedens, powstały w wyniku rozpoznania sprawy sądowej zainicjowanej wnioskiem jednostki. W Unii Europejskiej tę funkcję spełnia art. 267 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, umożliwiając obywatelom Unii sygnalizowanie potrzeby działania na szczeblu sądu unijnego. Kompletność przeprowadzonych badań spaja klamra europejskiej wartości dodanej w postaci zaprezentowanego pożądanego modelu orzeczniczego Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, z wyszczególnieniem jego elementów i aplikacji zrekonstruowanej metody do wybranych spraw sensytywnych obyczajowo.